

HOCAMIZ PROF. DR. ABDULKADİR ŞENER İLE SÖYLEŞİ

Ayşe ELMALI¹

İlme adanmış bir ömür... Kimi zaman yokluklarla, kimi zaman zorluklarla mücadele ile geçmiş, yarım yüzyılı aşkın bir ilim serüveni... ve yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen hiç eksilmeyen ilim sevgisi...

Hocamız Prof. Dr. Abdulkadir Şener, hiç şüphesiz Türkiye’de İslam Hukuku’nun köşe taşlarından birisidir. Bugün üniversitelerimizde bu alanda çalışma yapan birçok hocamızın yetişmesinde de büyük katkısı olmuştur... Mısır, Cezayir... gibi İslam âleminin önemli merkezlerinde bulunup, oralardaki hukuk çalışmalarını da bizzat yerinde incelemiş olan hocamız, ilmi çalışmalarımızda başımız her sıkıştığında rahatlıkla başvurabileceğimiz “*hallâl-ı müşkilâtımız*”dır...

Ömrünü ilme adanmış olan hocamızla; tahsil hayatı, hocaları, Mehmet Akif’in meali, yeni ortaya çıkan meselelere yaklaşırken dikkat edilmesi gereken hususlar, İslam hukuku alanında yapılan çalışmalarla ilgili tavsiye ve değerlendirmeleri ve son çalışması “*Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*” üzerine konuştuk...

• *Sayın hocam, bizler sizi eserlerinizden tanımaya çalışıyoruz ama lütfederseniz, sizin ağzınızdan da Prof. Dr. Abdulkadir Şener Bey’i tanımak isteriz.*

– Bu sorunuzu şöyle cevaplamak istiyorum: Yozgat’ın Boğazlıyan ilçesi Devecipınar köyünde 21.02.1933 yılında doğmuşum. Babamın üç-beş yıl köyde muhtarlık ve imamlık yaptığını iyi hatırlıyorum.

Camimizin bitişiğinde yarı ahşap yarı kerpiçten yapılmış bir ilkokulumuz vardı. Süleyman Bey adında Yozgatlı bir de öğretmenimiz bulunuyordu. Ancak okulumuz yıkılmaya yüz tuttuğu için kapatıldı, öğretmenimiz başka bir köye gönderildi.

¹ Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı.

Bu sırada babam bana ve ağabeyime Kur'an okumayı öğretti ve kısa surelerden epeycesini ezberletti. "Oğlum seni önümüzdeki sene Kayseri'ye götürüp Kur'an Kursuna vereceğim" dedi. Fakat biraz hasta idi. Derken iyice rahatsızlaştı ve 1945 yılı sonbaharında 45 yaşında vefat etti. Bir süre sonra annemin ricası üzerine dayım beni Kayseri'ye götürdü. Halamın iki oğlu ile birlikte aylığı beş liraya bir oda kiraladık ve Kur'an Kursuna devam etmeye başladık. Kur'an Kursu Hunat Camisi idi. Bu kurs, 1949 yılında Kışıkapı'da bir hayırseverin bağışladığı binaya taşınmış ve "Mustafa Taşcıoğlu Kur'an-ı Kerim Kursu" adını almıştır. Hunat Camisi'nin direklerinin dibinde rahleler vardı. Kitabımızı onların üzerine kor ve hıfza çalışırdık. Caminin bir köşesinde de bir oda vardı. Hem bu caminin İmam-Hatibi hem de Kur'an Kursu öğreticisi olan Hafız Mü'min Akan (ö. 1989), bu odada öğrencileri birer-ikişer dinler, yanlışlarını düzeltir; Pazar günleri de toplu olarak öğrencilere tecvid okuturdu. Ben, her cüzden 5'er sayfa ezberlemiştim. Fakat ekonomik sebeplerden kursa ara vermek zorunda kaldım. Bir yıl sonra (1947) amcam, "seni Boğazlıyan'a götüreyim, belki Müftü Efendi sana Arapça ve dini ilimler okutur" dedi. Çünkü köyümüz, Boğazlıyan'a 12 km. uzaklıkta olup ailemin bana desteği daha kolay olacaktı.

Amcamla Boğazlıyan Müftüsü Kayserili Hacı Nuh Hamurcu (ö.1958) Efendi'ye gittik. Hoca, "memnuniyetle okuturum, Abdulkadir'in babası Mehmet Efendi'yi severdim." dedi.

Büyük caminin hücrelerinde kalıyordum. Tek başıma kalmaktan korkuyordum, çünkü caminin avlusunda mezarlık vardı. Geceleyin rüzgar esince, mezar taşları adeta ısıklık çalıyordu. Hocam, "istersen yanına bir arkadaş bul" dedi. Ben de köylüm olan ve terzi yanında çalışan bir arkadaşımı yanıma aldım.

Hocam, "Önce Kur'an'ın tamamını hıfzet, sonra Arapça ve diğer ilimlere sıra gelsin." dedi. Bunun üzerine önce hıfzımı tamamladım sonra Arapça Sarf, Nahiv ve Fıkıh okudum.

1949 yılında hocamdan üç ay izin alıp Kayseri'ye gittim. Hafız Mümin Efendi'den Kur'an talimi gördüm. Bu yılın Mayıs ayında 34 kişi olarak hıfzımızı tamamlamış olduk ve Hunat Camisi'nde düzenlenen bir törenle şهادetnamelerimizi aldık.

Tekrar Boğazlıyan'daki öğrenimime döndüm. Babamın köyde Kur'an okumayı öğrettiği 5-6 arkadaşım da bana katıldı. Hocamız onlara "emsilebina" okutmaya başladı. Beni de onlara kalfa tayin etti. Bu sırada Sarıkaya Köyü'nden Şakir Arslan adında bir arkadaş daha bize katıldı.

1950 yılı yaz aylarında hocamız izinli idi. Kayseri'deki bağ evinde kalıyordu. Ben de Kayseri'de Cami-i Kebir'in hücrelerinde kalıyordum. Burada Arapça okutan Gavgacızade Hacı Osman (ö. 1963) Efendi'nin Molla Camii derslerine katıldım. Bu arada Cami-i Kebir'in imamı Divrikli Ahmet (ö.1967)

Efendi'den ve Kayseri Müftüsü Abdullah Develioğlu'ndan (ö.1984) Farsça okudum.

O sıralarda Kayseri Merkez Vaizi (daha sonra Kayseri Müftülüğü'ne atandı) Hacı Hüseyin Aksakal (ö.1952) Efendi de birçok kimseye özel olarak Arapça ve dini ilimler okutmaktaydı.

• *Tahsil hayatınızdan, hocalarınızdan, tahsil anularınızdan bahsedermisiniz?*

– Bir önceki sorunuza cevap verirken hocalarımdan kısmen söz ettim.

Ben okuyordum, ama bu resmi olmayan öğrenimin sonunda resmi bir diploma verecek bir makam yoktu. Bu sırada henüz İmam-Hatip okulları açılmamıştı. Birkaç büyük ilde on aylık imam-hatip kursları açılmıştı. Ben Kayseri'de açılan bu kursa başvurduğum. Fakat niteliğim tutmadı. Çünkü bunlara kaydolmak için ortaokul veya dengi bir okul mezunu olmak gerekiyordu. 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde açılmış olan İlahiyat Fakültesi'ne girmek de lise mezunu olmayı gerektiriyordu ki o zaman bu benim için hiç mümkün olmayacak bir şeydi.

O günlerde İstanbul'dan Hüseyin Atay ve kardeşi İbrahim ile Hafız Halid isimli bir hemşehrimin Bağdat'a tahsil için gittiklerini öğrendim. Ben de oraya gitmeye niyetlendim. Boğazlıyan'da vaiz Mustafa Akkoyunlu, hacedan dönmüştü. Niyetimi ona söyledim. “Bağdat'ı bırak, gideceksen Mısır'a git. Ben gelirken Câmî'u'l-Ezher'e uğradım. Orada Türk öğrencileri gördüm. Vakıflar burs veriyormuş. Orası daha iyi. Boğulacaksan gölde değil, denizde boğul. Bağdat'ın Kayseri'den farkı yok.” dedi.

Hocam Hacı Nuh Efendi'den izin istedim. Önce razı olmadı, fakat ısrarım üzerine; “Git, fakat bil ki ilim rahlele dirsek çürütmekle öğrenilir. Nereye gidersen git, çalışmadan hiçbir şey elde edilmez” dedi.

Pasaport, vize gibi işleri hallettikten sonra 24 Aralık 1950 günü İstanbul'dan vapurla hareket ettim. 28 Aralık 1950 günü İskenderiye'ye ve aynı gün trenle Kahire'ye ulaştım.

29 Aralık 1950 günü üç kişilik bir heyet huzurunda sözlü bir seviye tesbit sınavından sonra Ezher'in ortaokula denk olan bölümünün 3. sınıfına kaydım yapıldı.

Ezher Camii'ne büyük kapıdan girince biraz ileride sağ tarafta “Revaku'l-Etrak” yazısını görürsünüz. Caminin avlusunda sağlı-sollu revaklar var. Bunların avluya bakan cepheleri ahşap kafeslerle kapatılmış ve içlerine birer kapı ile girilmektedir. Bu revakların her biri bir millete tahsis edilmiş. Mesela “Revaku'ş-Şevam” (Şamlıların Revakı), “Revaku'l-Megâribe” (Magriblilerin Revakı) gibi. Revaku'l-Etrak, Türk öğrencilerine ait olup içeri-

sinden bir kapı ile kütüphane bölümüne geçilir. Revakın üstüne dışarı sokaktan bir merdiven ile çıkıldığında 13 odalı bir üst katla karşılaşrsınız. Burada Türk öğrenciler kalırlardı. Revaku'l-Etrak'e bağlı ayrıca yurt olarak kullanılan başka mekânlar da vardı. Mesela Ezher'e çok yakın Tekiyyetü Muhammed Ebû'z- Zeheb, üç katlı bir yurt binasıdır. Derbu'l-Cemamiz'de Tekiyyetü Sultan Mahmud vardır. Burası aslında İkinci Sultan Mahmud tarafından yaptırılmış avlulu bir medresedir. Mısırlılar, buraya, öğrenciler kaldığı için "Tekiyye" diyorlar.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Mısır'a Türkiye'den pek öğrenci gelmediği için Türklere vakfedilmiş olan bu mekânlara Balkanlar'dan, Kafkasya'dan, Türkistan'dan, Habeşistan'dan, Endonezya'dan, Suriye ve Ürdün'den gelen öğrencileri yerleştirmişler.

1949-50 öğretim yılında Türkiye'den Ezher'de öğrenim görmek için 60'a yakın öğrenci gelince, Ezher idaresi bunlara yurt olarak Bağdat Otelinin 5, 6 ve 7. katlarını kiralamış. İşte ben de bu otelde 2,5 sene kaldım. Ezher Caddesi üzerinde ve Atebe Meydanı'na yakındı bu otel. 1953 yılında Ezher idaresi bu otelle olan sözleşmesini iptal etti ve burada kalan türk öğrenciler Revaku'l-Etrak'e ait olan yurtlarda boşalan odalara ikişer, üçer kişiler halinde yerleştirildiler. Ben de Sultan Mahmud Medresesi'ne geçtim.

Türk öğrencilere vakıflardan aylık 6 Mısır Cüneyh'i burs veriyorlardı. O zaman 1 Cüneyh, 10 Türk Lirası'na tekabül ediyordu. Bu da bize yetiyordu. Sultan Mahmud Medresesi'nde kalan öğrencilere ayda 1 Cüneyh de bu medresenin vakfından çorba parası veriliyordu. Daha sonra Ezher'den verilen 6 Cüneyh burs, 5'e indirildi.

• Mısırdaki eğitim hayatınızda Osmanlının son şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi ve şeyhülislam vekillerinden Zahid el-Kevseri gibi âlimlerin sohbetlerinde bulunduğunuzu biliyoruz. Yakından tanıdığınız bu iki âlim ile ilgili olarak bizlere neler söyleyebilirsiniz?

– Mustafa Sabri ve Zahid el-Kevseri hocalarla ilgili anılarıma geçmeden önce öğrenim hayatımla ilgili birkaç söz daha etmek istiyorum.

Sultan Mahmud Medresesi'nin nazırı (yurt müdürü) Yozgatlı İhsan Efendi (ö.1961) idi. Medresenin mescid olarak kullanılan Eyvan'ında İhsan Efendi, Türk öğrencilere ders de okutmakta idi. Ben, Mantık dersine katılıyordum. Hoca, dersleri Türkçe takrir ederdi. Esasen, kendisi, kraliyet sarayında mütercim olarak görev yapıyor, öğleden sonra yurda geliyor, yatsı namazını kıldıktan sonra evine gidiyordu. Rahmetli tam bir öğrenci babasıydı.

Türkiye'de Ezher'den alınan diplomanın denkliği kabul edilmiyordu. Bazı arkadaşlar Bağdad'a yatay geçiş yaptırarak Mısır'dan ayrılıyorlardı. Çünkü Bağdad İlahiyat Fakültesi'ni (Külliyetü'ş-Şeria) Türkiye tanıyor ve

oradan mezun olanların diplomalarının Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne denkliğini kabul ediyordu.

Ben de bazı arkadaşlarım gibi Ezher'in lise kısmı ikinci sınıfından tasdikname alarak Bağdad'a gittim. 1954-55 ders yılı Bağdad'ta Dînî Lise'yi (es-Sâneviyyetü'd-Diniyye) bitirdim ve Külliyyetü'ş-Şeria'ya kaydoldum ve yaz tatilini geçirmek üzere Türkiye'ye geldim. Fakat ailevî sebepler dolayısıyla geri dönüp yüksek tahsilimi Bağdad'da tamamlayamadım.

O yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaizlik ve müftülük sınavları açılıyordu. Ankara'da bu sınavlara girdim ve başarılı oldum. Bunun üzerine önce Hatay müftü müsevvitliğine, bir süre sonra Çamlıdere (Ankara) müftülüğüne atandım. Bu arada da Bağdad'tan aldığım lise çıkış belgemin denkliği için Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi'ne başvurudum. Yapmış olduğum tahsilin İmam-Hatip Okulu ikinci devresine denk olması için 13 dersten fark imtihanına girmem gerektiği bildirildi. Bu derslerin çoğu İmam-Hatip okullarının son sınıfında idi ve henüz bu okulların 5. sınıfı yeni teşekkül etmişti. 7. sınıf oluşuncaya kadar beklemem gerekiyordu. Bir buçuk yıl Diyanet'te görev ve iki yıl da askerlik yaptıktan sonra Kadirli (Adana) Müftüsü iken bu fark derslerinin sınavını Adana İmam-Hatip Okulu'nda verdim. Bu sınavlar sırasında tanıştığım okul müdürü Hulusi Özkul, benim bu okula (E) cetvelinden Arapça ve Kur'an öğretmenliğine naklimi rica etti. Ben de kabul ettim. Bana öğretmenlik görevi, müftülükten daha cazip geldi. 01.02.1960'da Adana'da göreve başladım. Fakat yüksek tahsil yapma arzum devam ediyordu. Sadece 1959 yılında açılmış olan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne girebilirdim, ancak evli ve bir çocuk babası olarak oraya gitmeyi göze alamadım. Ankara'da Hukuk veya İlahiyat Fakültesi'ne gitmeyi düşündüm. Bu defa da lise mezunu olmam gerekiyordu. O yıllarda fakülteye gitmek isteyen İmam-Hatip Okulu mezunlarının lise son sınıfın bütün derslerinden fark imtihanına girmeleri gerekiyordu. Ben de bu imtihanları vererek 1962 yılında A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldum. Ankara Müftülüğü'nce verilen İmam-Hatiplik görevine naklen tayin edildim ve 1966 yılı buradan mezun oldum. 1967 yılında da bu fakültede İslam Hukuku asistanlık kadrosuna atandım.

Burada 1971 yılında doktoramı tamamladım. 1978 yılında da doçent oldum. 24.12.1984'te Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslam Hukuku profesörü olarak tayin edildim. 1999 yılında da buradan emekliye ayrıldım.

Tekrar Mısır'a dönersek, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'yi daha ziyade Muhammed Ebu'z-Zehab öğrenci yurduna geldiğinde görür, sohbetlerine katılırdık. Ancak Hoca Efendi bize siyasetten hiç bahsetmezdi; daha çok kalamî konulardan söz ederdi. Sanki kitaplarında görüldüğü gibi biraz kade-riyeci, biraz cebriyeci görüşleri savunur hali vardı. Nitekim Zahid el-Kevserî de *el-İstibâr* (الاستبصار) adlı bir eser yazarak, Mustafa Sabri Efendi'yi ciddi

şekilde cebriyeci olmakla itham etmiştir. Bu yüzden birbirleriyle konuşuyorlardı. Zahid Efendi vefat etmeden önce barışıp helalleştiklerini duydum.

Mustafa Sabri Efendi 1954 yılında vefat etti. Büyük bir törenle cenazesi kılındıktan sonra na'şî, Ezher'de hoca olan damadı Konyalı Ali Zeki Efendi'nin Mukattam'daki aile mezarlığında toprağa verildi.

Zahid el-Kevserî Efendi'yi Revaku'l-Etrak'te hiç görmedim. Daha çok onun evine bayramlarda gider, sohbetini dinlerdik. Zahid Efendi, hem eserlerinde hem de konuşmalarında Hanefi mezhebinin kuvvetli bir savunucusu olduğunu gösterirdi. "Hanefi mezhebi iyi olmasa benim atalarım bu mezhebe mensup olmazlardı" dediğini işittim.

Zahid Efendi 1952 yılında vefat etti. Cenaze namazı mütevazı bir cemiatle Ezher Camii'nde kılındı. Prof. Muhammed Ebu Zehra, çok sevip saygı duyduğu bu ilim adamı hakkında kısa bir konuşma yaptı. Na'şî, Şafii mezarlığına götürüldü. Sınavım olduğu için ben kabristana kadar gidemedim. İbret verici değil mi? Koyu Hanefi âlimi ve Mısır'da bu mezhebin en büyük savunucusu, kabrinde Şafiilere komşu olmuştur.

Bu iki ilim adamı da Mısır Vakıflar Bakanlığı'nın verdiği mütevazı bir ödenek ve eserlerinden aldıkları te'lif ücretleriyle geçimlerini sağlıyorlardı. Allah ikisine de rahmet etsin.

• Mehmet Akif'in meali ve bu meali emanet ettiği dostu İhsan Efendi ile ilgili bilgilerinizi bizimle paylaşır mısınız?

– Aziz kardeşim, bu sorunuz, benim her zaman içimi sızlatan bir konudur.

Merhum Mehmet Akif, 1924 yılında Mısır'a İhsan Efendi ile aynı vapurda gitmişlerdir. Birbirlerini Allah için seven bu iki muhterem zat, Kahire'de de birbirlerinden ayrılmamışlardır. Mehmet Akif, meal çalışmalarında sık sık İhsan Efendi'nin yanına gelerek çevirilerini birlikte değerlendirmişlerdir.

Akif, on yıl gibi uzun bir sürede meali bitirmiştir. Hastalığı ilerlediği için tedavi olmak üzere İstanbul'a dönerken meali İhsan Efendi'ye emanet etmiş ve "Ölürsem bunu yak!" diye vasiyette bulunmuştur. İhsan Efendi, Akif'in vefat ettiğini öğrenince, onun vasiyeti üzerine meali yaktığını açıklamıştır. Gerek Türkiye Hükümeti'nin, gerekse Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul'un ısrarla istemelerine rağmen İhsan Efendi meali yaktığını söylemiştir. Kendisini tanıyanlar, İhsan Efendi'nin hilaf-ı hakikat bir şey söyleyeceğini düşünemiyorlardı. Hele ben böyle bir şeyi İhsan Efendi'den hiç beklemediğim. Ancak bir defasında Mustafa Sabri Efendi, İhsan Efendi'nin meali yakmadan önce bir kopyasını çıkarmış olabileceğini söylemişti ki Hoca, bu tahmininde haklı çıkmıştır. Meğer İhsan Efendi, Akif'in mealinin bir kopyasını çıkarıp saklamasına rağmen orijinalini de hiç yakmamıştır. Fakat bazı endi-

şelerle “yaktım” diyerek insanları susturmuştur. Fakat o büyük emeği yakmaya kendi yüreği el vermemiştir.

İhsan Efendi iki kere kalp krizi geçirmiş, üçüncü krizden sonra şuuru yerine gelince, oğlu Ekmeleddin’e (İhsanoğlu), “Şu dolabın kapalı kısmında birbirine iple bağlı iki defter var, ben ölürsem onları yakın” demiştir. Hoca bu krizi atlatamamış ve vefat etmiştir. İhsan Efendi’nin vefatı dolayısıyla evine taziye için gelen İbrahim Sabri’ye (Mustafa Sabri Efendi’nin oğlu) Ekmeleddin, babasının bu vasiyetini haber vermiş ve birlikte dolabı açmışlar, bakmışlar ki o iki defter Akif’in meali; yanında temize çekilmiş ve İhsan Efendi’nin el yazısıyla yazılmış ciltli bir defter daha var. Bu da Akif’in mealinin kopyası. İbrahim Sabri, “Bunların ikisini de hemen yakmamız lazım” diyerek, her iki kitabı alıp maalesef Ezher’de okuyan öğrencilerden İsmail Hakkı Şengüler’in evinin banyosunda yakmışlar. Olaya Ali İhsan Okur, Ekmeleddin ve Osman Saraç da şahit olmuşlar. Ben bu durumu öğrenince, halen hayatta olan Ali İhsan Okur’u aradım ve sordum. “Maalesef doğrudur.” dedi. Ben de, “Akif’in bu on yıllık emeğini yakanları da Allah yakсын” diyerek üzüntümü belirttim. Öyle anlaşılıyor ki İhsan Efendi, temize çekip ciltlettiği mealin yakılmasını değil, Akif’in bıraktığı iki defterin yakılmasını söylemiştir.

Mehmet Akif, niçin bu eserinin yakılmasını vasiyet etmiştir? Ya camilerde Kur’an yerine okutulacağından endişe etmiş olabilir, yahut da çalışmasının mükemmel olmadığını, iyileşince biraz daha üzerinde durmayı düşünmüş olabilir. Kanaatimce bu ihtimallerin her ikisi de varid idi.

• Sayın Hocam, bildiğimiz kadarıyla uzun süre Kahire, Bağdat, Cezayir... gibi önemli İslam merkezlerinde bulundunuz. Buralardaki fıkıh eğitimi ve bu alandaki çalışmalar ile ilgili düşüncelerinizi bizimle paylaşır mısınız?

– Mısır’da çok mezhepli bir hayat söz konusudur. Malikiler, Şafii-ler, Hanefiler, Hanbeliler ve az da olsa Şiiiler birlikte yaşarlar. Fıkıh çalışmaları da bu mezhepler arası mukayeseli olarak yapılmaktadır. Ancak hukukî hayat, aile hukuku hariç, tamamen Batı, genellikle Fransız hukukuna göre düzenlenmiştir. Aile hukuku (miras, evlenme-boşanma, hibe, vasiyet ve vakıf) ise İslam hukukuna göre tanzim edilmiştir.

Bu da 1952 tarihli “Ahvâl-i Şahsiyye” kanununa dayanmaktadır. Bu kanun diğer Arap ülkelerindeki aile hukuku üzerinde de etkili olmuştur. Irak’ta Ca’feri mezhebinin etkisinin önemli olduğunu unutmamak lazımdır. Irak’ta da sadece aile hukuku, İslam hukukuna göre düzenlenmiştir. Bu alanda da, bazen Sünnilere ayrı, Şiiilere ayrı, bazen de ortak düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Cezair’de ise “Kanunu’l-Üsre” adıyla bir yasa çıkarılmıştır. Bu da İslam hukukuna dayanmaktadır. Ticaret, ceza, borçlar vb.

alanlarda Fransız hukuku egemendir. Ancak bu ülkelerde bilimsel çalışmalar, İslam hukuku ile ilgili araştırmalar, herhangi bir sansüre tâbi değildir; yani fıkıh öğretiminde bir engel yoktur; fakat fikhî hükümlerin, toplum hayatında devlet işlerinin bütün alanlarına müdahalesine müsaade edilmez. Buna mukabil cami minberlerinde, “İslam hem dindir, hem devlettir.” diye halka hitap eden imamlar da gözaltına alınmaz.

• *Mecelle'nin “Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr edilemez” külli kaidelerini günümüzde nasıl anlamalıyız? Zamanın değişmesine dayanarak hükmü değişmesi düşünülen konularda dikkat edilmesi gereken husus nedir? Günümüzde tartışmalı olan konuları bu hükme göre değerlendirmek sizce mümkün müdür? Bu konudaki görüşlerinizi bizimle paylaşabilir misiniz?*

– Mecelle'nin söz konusu maddesi çok yerindedir. Ne var ki Ali Haydar Efendi gibi birçok İslam hukukçusu ve Mecelle şârihleri yine Mecelle'nin “Mevrid-i nassda içtihadı mesağ yoktur” maddesine dayanarak hakkında nass bulunan konular üzerinde içtihat yapılamayacağını savunmuşlardır. Oysa nassı anlamak için de içtihadı ihtiyaç vardır, tatbik etmek de içtihadı gerektirir. Elbette karşılaştığımız günlük konularda yeni içtihatlarda bulunmalıyız. Ancak içtihat işini bireysel değil de, kurullar ve oluşturulacak şûrular marifetiyle yaparsak daha isabetli sonuçlara ulaşırız diye düşünüyorum. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, ulaşılan sonuçların Kur'an ve sahih sünnetin ruhuna aykırı olmaması, adalet ve hakkaniyet ilkelerine uygunluk göstermesidir.

• *Fahri Demir Bey Hoca'nın fakültemizi ziyareti sırasında dile getirdiği “Kuran'da yer alan ve o dönemde uygulanan hükümler o günkü toplum için ideal, kıyamete kadarki toplumlar için model”dir şeklindeki görüşünü nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Fahri Demir kardeşimizin Fakültemizdeki sohbet toplantısında ben de vardım. İleri sürdüğü bu görüş, rahmetli Fazlur Rahman Hoca'nın da bu konuda ileri sürdüğü görüşü desteklemektedir. Kanaatimce bu tez, bir önceki sorunuzdaki “Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr edilemez” kaidesinin biraz daha açılımı niteliğindedir. Özellikle ceza hukukunda el kesme, celde, recm gibi yaptırımların ağırlığı tartışma götürmemektedir. Vaktiyle Mısır'da Abdu'l-Müte'al es-Saîdî gibi bazı bilim adamları, bu cezaların üst sınırlar olduğunu, Ülu'l-emr'in bunların altında cezalar tertip edebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Nitekim Osmanlı kanunnamelerinde de bu cezaların paraya çevrildiğini görmekteyiz. Bu konuda önemli olan, Kur'an ve sahih sünnetin amacı ve gösterdiği istikametın gözden kaçırılmaması, adalet ve hakkaniyet ilkelerinden sapılmamasıdır. Diğer taraftan da bu tür cezalara

mahal teşkil eden suçların önlenmesinin amaçlanması esas olmalıdır. Toplumun düzenini sağlamaya yönelik yasalar, mutlaka insan fitratına uygun olmalı, kamu yararını eski tabirle, maslahat-ı âmmeyi asla göz ardı etmemelidir. Bilinmektedir ki âdil olan hukuk kuralları, İslam açısından da uyulması gereken nizama dâhildir. Ben, bu konuyu böyle değerlendiriyorum. Bilmem siz ne düşünürsünüz!

• Cumhuriyet sonrası Türkiyemizde İslam hukuku alanında yapılan çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Bu dönemde İslam hukuku ile ilgili oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunların bir kısmı, mukayeseli hukuk bilimi açısından yeterli sayılmaz. Bu çalışmalarda hem İslam hukuku ekolleri arası mukayese az, hem mevzû hukuklar arası karşılaştırmalar tatmin edici değil. Ancak takdir edilecek bir cihet dikkatimizi çekmektedir. Eskisi gibi sırf Hanefi fıkhının çerçevesine sıkışıp kalmıyoruz. Daha geniş düşünmeye çalışıyoruz. Burada bir anımı dile getireyim: Bağdad'ta Dînî Lise son sınıftaki Fıkıh dersimizde mirasla ilgili bir mesele geçmişti. Ben, “Hocam bu konuda İmam Malik'in görüşü bana daha isabetli geliyor” dedim. Hocamız da “Sen Türksün, atalarının mezhebinden ayrılma.” dedi. Yani “Hanefi mezhebine sarıl” demek istiyordu Hoca Efendi. Hâlbuki mezhep taassubuna ne gerek var? Zamanın şartlarına ve maslahata uygun olan görüş ve içtihatlardan niçin yararlanmıyoruz?

• İlahiyat fakülteleri ve buradaki İslam hukuku eğitimi ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Yapılan çalışmaları yeterli buluyor musunuz? Tavsiyeleriniz nelerdir?

– İslam hukuku gibi çok geniş bir bilim dalı için ilahiyat fakültelerindeki ders program ve saatlerini yeterli bulmak imkânsızdır. Dolayısıyla bu şartlarda fıkıh eğitim ve öğretiminin tatmin edici olduğunu söylemek de mümkün değil. Bu alanda daha iyi sonuçlar almak için ders saatleri artırılmalı, öğrencilere işledikleri konularda sorgulayıcı ve eleştirici bir meleke kazandırılmaya çalışılmalı ve öğrencilerde bir hukuk nosyonu oluşturulmalıdır. Bunun için sırf İslam hukuku ile yetinilmemeli, hukuk fakültelerinde okutulan “Hukuka Giriş” ve “Hukuk Felsefesi” gibi dersler de programlarda yer almalıdır.

• Değerli Hocam, son çalışmanız olan “Kur'an Meâli” hakkında bilgi vermek ister misiniz? Sizin yaptığınız çalışmanın piyasada bulunan çalışmalardan farkı nedir? Piyasada çok sayıda meal mevcutken böyle bir çalışmaya neden gerek duydunuz?

– Bana, 1984 yılında bir Kur'an-ı Kerim meali hazırlamam için özel bir yayın kuruluşu tarafından bir teklif gelmişti. Kabul etmedim; çünkü kendimi bu iş için yetli görmüyordum. Daha sonra İzmir İlahiyat Fakültesi'ne atandık. Burada 15 yıllık bir hizmetten sonra emekli olduk. 2000 yılının içinde değerli kardeşim Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu ile aziz kardeşim Prof. Dr. Mustafa Yıldırım, bir Kur'an-ı Kerim meali hazırlamaya başlamış ve Bakara Suresi'nin yarısına kadar bir bölümü bitirmişler. Bu sırada benim de bu çalışmaya katılmamı istediler. Ben de böylece onlara katılmış oldum. Çünkü dilimizde yapılmış eski ve yeni çok sayıda Kur'an-ı Kerim meali yayımlandığını biliyorduk. Bunların hiçbirisi bizi tatmin etmiyordu. Bunların çoğu çeviri hataları, anlam eksiklikleri, Türkçe açısından ifade bozuklukları ile dolu idi. Bir kısmının da dili eskimişti.

Aslında Kur'an-ı Kerim'i Türkçe'ye çevirmek veya Kur'an'ın mânâlarını, yaygın deyişle meallerini dilimize aktarmak gerçekten çok güçtür. Buna rağmen milletimizin bu yüce kitabımızı kolayca anlayacağı eksiksiz bir meale ihtiyacı önümüzde durmakta idi. Kur'an'ı çok okuyup hatmetmiştik. Mealini yazarak bitirdiğimiz zaman, ben, "İşte şimdi Kur'an'ı hatmettik" dedim. Böylece, sanıyorum, hem kendimiz, hem de milletimiz için faydalı bir çalışma yapmış olduk. Bu çalışmamızı "Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali" adıyla, Allah'a şükürler olsun, Kur'an-ı Kerim âşıklarına sunmak üzere, bu günlerde yayımlamış bulunuyoruz.

Esasen Kur'an-ı Kerim'i milletimizin okuyup anlaması için ne kadar çok çalışılır ve ne kadar çok emek verilirse, o ölçüde sevaba nail olunacağı malumdur. Bu uğurda harcanan emekler asla boşa gitmez. Kur'an-ı Kerim her türlü hizmete bihakkın lâyıktır.

Burada şuna da değinmek isterim:

Kur'an'ın üslûbu çok özlü (veciz) ve Arap dili açısından fevkalâde edebidir. Mecaz, kinaye, istiare, teşbih ve tevriye gibi edebî sanatlar yönünden çok zengindir. Bir de Kur'an'da geçen bazı kelimeler çok anlamlıdır. Bunların meale yansıtılması her zaman kolay olmayan bir husustur. Ciltlerle kaynak eserlere başvurarak bu zorlukları aşmaya çalıştık. Kıraat (okuyuş) farkları da bir diğer problemi teşkil etmektedir. Kıraat farkları konusunda Rahmetli Mehmet Akif, bir arkadaşına yazdığı mektupta, "Kıraat farkları beni çok yoruyor, bunlardan hangisinin murad-ı ilâhîye uygun olduğuna karar veremiyorum" der. Biz, bunlardan kaynaklanan anlamları da meale yansıttık ve bunları dipnotlarda belirttik. Yine de eksiklerimiz, hatalarımız olmuştur. Bunun için okuyuculardan ve Yüce Mevlâ'dan bağışlanmamızı diler, Kur'an-ı Kerim'e hizmeti geçen herkesten Allah'ın razı olmasını niyaz ederiz. Eğer bu çalışmamızla halkımız tarafından Kur'an'ın anlaşılmasına nâciz bir katkıda bulunmuş isek, bundan duyacağımız mutluluk bize yeter. Aynı zamanda bu, herhalde sizin, "Böyle bir çalışmaya neden gerek gördünüz?" sorunuza da cevap teşkil eder.

• İslam hukuku alanında araştırma yapan özellikle genç araştırmacı ve akademisyenlere tavsiyeleriniz nelerdir?

– Aslında ben, akıl vermekten pek hoşlanmam; belki de başkalarına verilecek fazla akla sahip birisi değilim. Yine de ricanız üzere bir iki şey söylemek istiyorum. Genç araştırmacı meslektaşlarımız, her şeyden önce objektif olmaya çalışsınlar; İslam hukukunun, daha doğrusu fıkıh kitaplarının kapsadığı her şeyi, düşünerek, sorgulayarak, eleştirici bir yaklaşımla ele alsınlar; savunmacı bir tavır içine girmesinler. Hele mezhep taassubuna hiç kapılmasınlar. Mezhepler arası mukayeseleri ihmal etmesinler. Ayrıca İslam hukuk kurallarını mevzû hukuklarla da karşılaştırarak bir fikre varmaya önem versinler. Yani çok çalışsınlar. Kısaca Rahmetli Mehmet Akif'in;

“Bekayı hak tanıyan sa'yı bir vazife bilir;

Çalış çalış ki, beka, sa'y olursa hak edilir.”

dizelerini kendimize şiar edinmeliyiz. Sonuçta başarı elbette Allah'ın yardımıyla gerçekleşir.

Sayın Hocam, değerli vaktinizi bize ayırdığınız için çok teşekkür.

